

VELDGIDS

Vogels vergelijken

HERKEN SOORTEN DIE OP ELKAAR LIJKEN

HARVEY VAN DIEK

MET ILLUSTRATIES VAN
ELWIN VAN DER KOLK

KNNV Uitgeverij

Tekst | © Harvey van Diek (Sovon Vogelonderzoek Nederland)

Tekstadviezen | Frank Neijts en Albert de Jong

Illustraties | © Elwin van der Kolk

Vormgeving en omslagontwerp | Sam Gobin Grafisch Ontwerp

© 2021, KNNV Uitgeverij, Zeist

1^e druk

ISBN 9 7890 5011 8217

NUR 435

www.knnvuitgeverij.nl

De KNNV Uitgeverij is gespecialiseerd in unieke publicaties over natuur en landschap. Daarmee geeft de uitgeverij waardevolle kennis door van wetenschappers en amateurs aan een breed publiek. Zo draagt de KNNV Uitgeverij bij aan de bescherming van de Nederlandse natuur en aan het plezier dat mensen eraan beleven.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, microfilm, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may reproduced in any form by print, photocopy, microfilm or any other means without the written permission from the publisher.

INHOUD

Voorwoord 5

Inleiding 7

- Hoe dit boek te gebruiken? 7
- Terminologie 7
- Aanduiding van talrijkheid 7
- QR-codes 8
- Topografie 8
- Legenda 8
- Vogels (leren) kijken 9
- Waar let je op? 9
- Kom je er niet uit, dan kunnen foto's of geluidsopnamen helpen 9
- Cursussen en trainingen 9

Soorten 11

- Zwanen 12
- Ganzen 14
- Casarca en nijlgans 22
- Eenden 24
- Talingen 26
- Kuifeend en topper 30
- Brilduiker en nonnetje 32
- Zaagbekken 34
- Hoenders 38
- Duikers 40
- Futen 42
- Ooievaars 44
- Reigers 46
- Zilverreigers en lepelaar 48
- Aalscholvers 50
- Buizerd en wespendif 52
- Visarend en ruigpootbuizerd 54
- Zeearend en buizerd 56
- Havik en sperwer 58
- Kiekendieven 60
- Wouwen 64
- Valken 66
- Rallen 68
- Plevieren 70
- Kleinere plevieren 72
- Snippen 74
- Grutto's en wulpen 76
- Groenpootruiter, tureluur, zwarte ruiter 78
- Bosruiter, tureluur en kempiaan 80

- Ruiters 82
- Strandlopers 84
- Meeuwen 88
- Zee sterns 96
- Moerassterns 100
- Alken 102
- Duiven 104
- Uilen 108
- Spechten 110
- Parkieten 114
- Klauwieren 116
- Wielewaal en groene specht 118
- Kraaien 120
- Gaai, notenkraker en spreeuw 122
- Koolmees, zwarte mees en pimpelmees 126
- Glanskop en matkop 128
- Leeuweriken 132
- Zwaluwen 134
- Loofzangers 136
- Rietzangers 138
- Bosrietzanger en spotvogel 142
- Zwartkop en tuinfluiter 144
- Grasmus en braamsluiper 146
- Goudhaan, vuurgoudhaan en bladkoning 148
- Boomkruipers en boomklever 150
- Merel en beflijster 152
- Zanglijster en grote lijster 154
- Kramsvogel en koperwiek 156
- Roodstaarten 158
- Roodborsttapuit en paapje 160
- Vliegenvangers 162
- Huismus, ringmus en heggemus 164
- Kwikstaarten 166
- Piepers 170
- Vinken 174
- Appelvink en roodborst 176
- Kneu, groenling en putter 178
- Kneu, frater en barmsijs 180
- Vinken en gorzen 182
- Kruisbekken 184
- Sneeuwgors, ijsgors en rietgors 186

Info 188

Index 191

Voorwoord

Iedere vogelaar zal de volgende situatie uit zijn of haar beginperiode moeiteloos herkennen: je ziet of hoort een vogel, je wilt uiteraard weten welke soort het is. Je probeert de kenmerken zo goed mogelijk in je op te nemen om het dan snel in de vogelgids op te zoeken om er vervolgens achter te komen dat je net dát onderscheidende kenmerk hebt gemist. Of het een havik of sperwer of tureluur of kemphaan was, je zal het niet met zekerheid weten. Dan kan je je schouders ophalen en verder gaan met een waarneming rijker maar een kleine illusie armer, helemaal lekker voelt dat natuurlijk niet. Daar moet toch iets op gevonden kunnen worden!

Harvey van Diek, woonachtig in de Ooijpolder heeft inmiddels veel van alle in Nederland voorkomende vogelsoorten gezien. Geschraagd door vele jaren veldervaring wijst hij anderen graag met aanstekelijk enthousiasme op leuke soorten in het veld waarbij hij moeiteloos de kenmerken weet te benoemen waarmee je in die situatie de soort het beste kan herkennen. Samen met zijn collega's van Sovon Vogelonderzoek Nederland leidt hij regelmatig nieuwe vogeltellers op met telkens die ene vraag: waar moet je nu precies op letten? En zo ontstond het idee om zijn ervaringen met het determineren van sterk gelijkende soorten om te zetten naar een breder bruikbare gids die bijvoorbeeld gebruikt zou kunnen worden tijdens cursussen en veldexcursies.

Als medewerker communicatie bij Sovon was Harvey al vele malen in contact gekomen met Elwin van der Kolk, vogelschilder uit Bennekom. Zij delen, naast een achtergrond in educatie, een passie voor beelden als inspiratiebron; Harvey is een getalenteerd vogelfotograaf, Elwin zet foto's van vogels in hun natuurlijke omgeving op eigen weergaloze wijze om naar originele kunstwerken. Toen Elwin in opdracht een serie had geschilderd van alle in Nederland voorkomende broedvogelsoorten realiseerde Harvey zich dat die serie precies was wat hij zocht voor zo'n handzame gids over de 'lastige duo's', zoals de werktitel van deze gids lang is geweest. En als je een passie deelt en elkaar dus weet aan te voelen, kan een goed idee in betrekkelijk korte tijd werkelijkheid worden. Die werkelijkheid hou je nu in handen.

Aan de hand van de instructieve teksten en de duidelijke tekeningen helpt dit boek iedereen om soorten die sterk op elkaar lijken goed te leren onderscheiden. Het is daarmee een welkome aanvulling op de alom gebruikte veldgidsen die vanwege hun beknoptheid in tekst en beeld nu eenmaal dat onderscheid onvoldoende goed naar voren kunnen brengen. Deze gids biedt een mooie basis om de fijne kneepjes van het vogels kijken sneller en beter onder de knie te krijgen. Betekent dit nu dat deze gids alle vragen over gelijkende soorten oplost? Niet helemaal, want in het veld zul je altijd voor nieuwe verrassingen komen te staan; dát is nou juist het leuke van in het veld waarnemen! Maar met deze veldgids weet je wel veel beter waar je op moet letten en dat maakt het kijken naar vogels nóg leuker. Wie weet leidt dat er ook toe dat je kan gaan meedoen aan een van de vele vogeltelprojecten of -onderzoeken waarbij de inzet van vrijwilligers onontbeerlijk is. Daarmee zou de missie van de makers van dit boek meer dan geslaagd zijn!

Veel lees- én kijkplezier!

Theo Verstrael
directeur Sovon Vogelonderzoek Nederland

Inleiding

Het zoveelste vogelboek? Dit boek is echter anders dan de meeste boeken. Het is er vooral op gericht om soorten die door vogelaars (beginnende, maar zeker ook gevorderde) nog al eens met elkaar verward worden, te leren onderscheiden. Meestal treedt de verwarring op door het verkleed: is het nou een glans- of matkop, en tjiftjaf of fitis? Maar ook nogal eens door het geluid, bijvoorbeeld tussen de bosrietzanger en spotvogel, zwartkop en tuinfluiter. Het is een praktisch boek met handige tips en tricks.

Hoe dit boek te gebruiken?

In dit boek bespreken we ruim 200 vogelsoorten die in ons land voorkomen en die op elkaar lijken. Daarbij gaat het om de algemene tot schaarse soorten die gemakkelijk met elkaar verward kunnen worden. Zowel broedvogels, jaarvogels, doortrekkers en wintergasten zijn opgenomen. Echte zeldzaamheden zijn buiten beschouwing gelaten, omdat de kans dat je die tegenkomt erg klein is. Dankzij de hulp van enkele verenexperts worden van sommige vogelsoorten bruikbare details genoemd die nauwelijks bekend zijn.

Alle soorten die (erg) op elkaar lijken qua uiterlijk of qua zang staan bij elkaar op een spread van twee pagina's. Handige aanwijspijltjes geven de belangrijkste kenmerken en/of verschillen weer. De soorten beginnen met een 'minipaspoort' waarin staat vermeld in welke periode van het jaar de vogel aanwezig of afwezig is en in welk aantal de soort voorkomt. De talrijkheid is gebaseerd op de aantallen uit de Vogelatlas van Nederland (2018). In de informatietekstjes rechtsonder staat meer info over de vogelsoort, waar die voorkomt en waar je nog meer op kunt letten. Bij sommige soorten staan een of meer extra soorten vermeld waarmee de soort nog meer verward kan worden. Soms zijn dat onverwachte soorten. Deze soorten zijn aangeduid met een oranje soortnaam.

Terminologie

Broedvogel | vogel die in Nederland broedt (globaal tussen maart-juli), maar in de winter afwezig is.

Jaarvogel | vogel die in Nederland broedt en ook de rest van het jaar aanwezig is.

Wintergast | vogel die in de winterperiode (globaal november-maart) in ons land aanwezig is.

Jaargast | vogel die het hele jaar in Nederland kan voorkomen maar hier niet broedt.

Doortrekker | vogel die alleen in ons land aanwezig is tijdens de voorjaars trek (globaal maart-mei) en/of najaars trek (september-oktober).

Aanduiding van talrijkheid

Broedvogels (territoria of paren)

Uiterst schaars | 1-50

Zeer schaars | 51-250

Schaars | 251-1000

Vrij schaars | 1001-5000

Vrij talrijk | 5001-25.000

Talrijk | 25.001-100.000

Zeer talrijk | 100.001-500.000

Uiterst talrijk | >500.001

Wintergasten (exemplaren)

Uiterst klein aantal | 1-100

Zeer klein aantal | 101-500

Klein aantal | 501-2000

Vrij klein aantal | 2001-10.000

Vrij groot aantal | 10.001-50.000

Groot aantal | 50.001-200.000

Zeer groot aantal | 200.001-1 miljoen

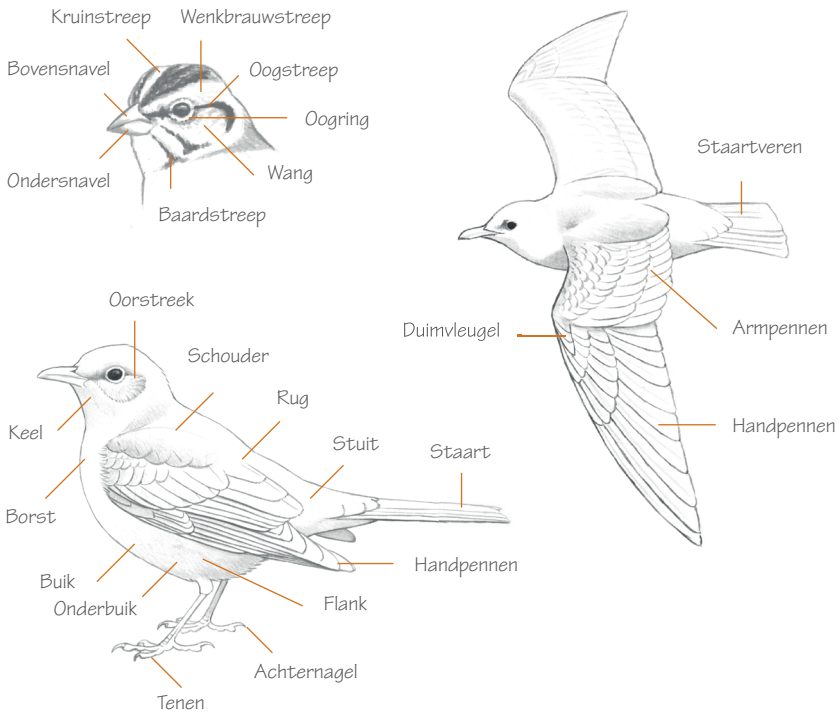
Uiterst groot aantal | >1 miljoen

QR-codes

Bij een aantal soorten waarvoor het geluid relevant is, staan QR-codes vermeld die naar de zang en/of roep verwijzen. De QR-code op deze pagina verwijst naar het overzicht van alle soorten in dit boek (op alfabetische volgorde) die een QR-code hebben.

Topografie

Legenda

Adult = volwassen

Juveniel = jong/onvolwassen

♀ = vrouwtje

♂ = mannetje

Exoot = een soort die van nature niet in het wild in ons land voorkomt, maar door de mens (bewust of onbewust) is geïntroduceerd.

Eclips = opvallend (bruin) verkleed van eenden tijdens de ruiperiode.

Vogels (leren) kijken

Zoals met de meeste dingen in het leven: als je het vaker doet, word je er steeds beter in. Dat geldt ook voor vogels kijken. Ga vooral veel naar buiten, want daar gebeurt het. Ook op stap gaan met ervaren vogelaars helpt bij het leerproces. Dit boek kan een hulpmiddel zijn om sneller en beter vogels te determineren.

Waar let je op?

Als je naar vogels kijkt, spelen er (onbewust) allerlei processen af in je hoofd. Waar ben ik? Welke soorten kan ik verwachten? Welke tijd van het jaar is het? Als je vervolgens een vogel ziet, schiet er weer van alles door je hoofd. Hoe groot is de vogel? Zie ik opvallende kenmerken? Wat is de kleur en lichaamsvorm? Heeft hij een korte of lange staart? Vorm van de vleugels? Hoe vliegt de vogel? Hoe landt de vogel in een boom of struik? Hoe hoog zit de vogel in een boom? Wat is zijn gedrag? Zijn er meer van deze vogels, of is hij alleen? Wat voor een geluid maakt hij? Allemaal vragen. Dit boek probeert die meest gestelde vragen te beantwoorden.

Kom je er niet uit, dan kunnen foto's of geluidsopnamen helpen

Voor het digitale tijdperk moesten vogelaars het doen met verrekijker en opschrijfboekje. Een enkeling bezat een camera waarmee je vogels kon fotograferen. Door zo goed mogelijk de details in je op te nemen en die te vergelijken met je vogelboek wist je meestal om welke soort het ging. Sommigen maakten een veldschets. In deze moderne tijd hebben veel vogelaars een camera bij zich om vogels te fotograferen. Dit kan een uitermate handige manier zijn om de vogel te leren kennen. Op een foto (hoe beroerd soms ook), zie je vaak toch veel meer dan alleen vluchtig door je verrekijker. Op die manier krijg je thuis achter de pc alle gelegenheid om de kenmerken op te zoeken. Kom je er echt niet uit, dan kun je altijd de hulp inroepen van mede-vogelaars of je foto op een forum, bijvoorbeeld op facebook of www.waarneming.nl, plaatsen. Meestal krijg je erg snel een reactie. 'Foto-herkenning' wint het steeds vaker van veldherkenning. Snel een plaatje maken en thuis (laten) uitzoeken in plaats van grondige bestudering door en met een kijker of telescoop. In het veld kom je er snel achter dat kleur en vorm dikwijls lastig te duiden zijn door wisselende weers- en lichtomstandigheden, verborgen gedrag, enzovoort. Plaatjes waarop de structuur dikwijls goed te zien is, worden dus steeds belangrijker bij vogelherkenning. Dit geldt natuurlijk ook voor geluiden. Iedereen heeft tegenwoordig een smartphone. Een vogelgeluid dat je niet herkent, kan je eenvoudig opnemen en delen met anderen. Maar bovenal, veel naar buiten en oefenen, oefenen en nog eens oefenen!

Cursussen en trainingen

Sovon Vogelonderzoek Nederland geeft regelmatig cursussen om vogels te leren inventariseren en/of te leren tellen. De herkenning van soorten maakt daar altijd onderdeel van uit. Immers, zonder dat je weet welke soort het is of hoe die zingt, kan je natuurlijk geen vogels tellen. Dit boek wordt gebruikt tijdens de cursussen die Sovon geeft.

Op sovon.nl/cursussen vind je meer informatie over deze (online) cursussen.

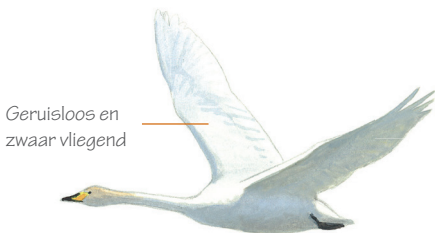
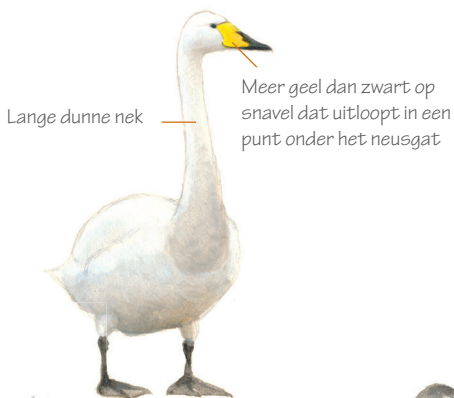

Natte moerasgebieden, ideaal voor o.a. blauwborst, krakeend, grote zilverreiger, zwarte stern, witwangstern, witvleugelstern, kokmeeuw, geoorde fuut, meerkoet, kemphaan en steltkluit.

Zwanen

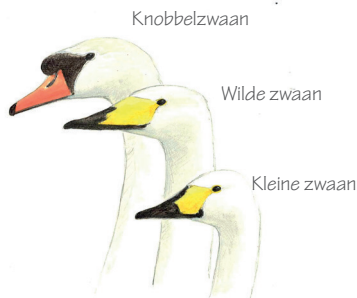
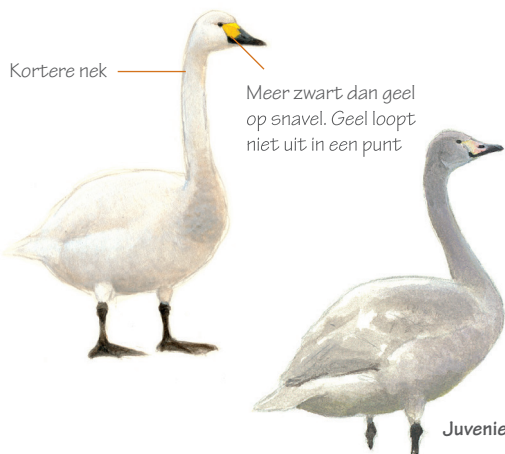
Wilde zwaan

Broedvogel en wintergast
145-160 cm
Op akkers en graslanden, vooral
in de noordelijke provincies
Broedaantal: uiterst schaars
Winteraantal: (vrij) klein

Kleine zwaan

Wintergast
115-117 cm
Op akkers en graslanden,
concentraties op en rond grote
wateren als de Randmeren en de
Delta
Broedaantal: –
Winteraantal: vrij klein tot vrij groot

Knobbelzwaan

Jaarvogel

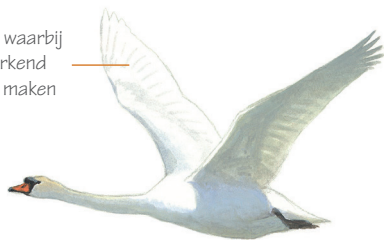
140-160 cm

Broedt op zoetwatermeren, stadsparken, dorpen en steden

Broedaantal: vrij talrijk

Winteraantal: vrij groot

Zwaar vliegend waarbij vleugels kenmerkend 'zingend' geluid maken

Houdt kop meestal licht gebogen

Oranje-rode snavel

Roze snavel

Jongen vuilgrijs (soms bruingrijs) maar vaak ook geheel wit

Juveniel

Jonge knobbelzwanen zijn er in twee variëteiten, een witte vorm en een grijsbruine vorm

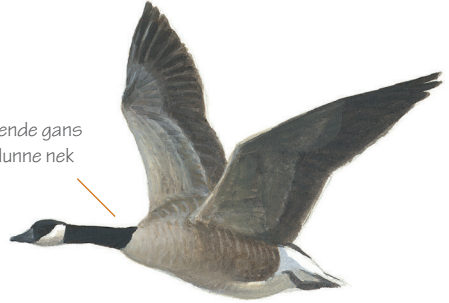
In ons land komen drie witte zwanensoorten in het wild voor, waarvan de knobbelzwaan veruit de meest algemene is en een jaarvogel is. De kleine zwaan is uitsluitend wintergast. De wilde zwaan is hoofdzakelijk wintergast maar broedt sinds een aantal jaar op enkele plekken in het noorden van het land. De knobbelzwaan is even groot als de wilde zwaan met een duidelijk oranje snavel met kenmerkende knobbel (bij man gemiddeld groter dan bij vrouw). Hij is vaak in stadsparken en vijvers te vinden, de andere twee zwanen niet. De wilde en kleine zwaan komen in de winter in groepen (soms gemengd) voor, met name op weilanden en akkers.

Ganzen

Grote Canadese gans

Jaarvogel
90-110 cm
Moerassen, plassen en meren in agrarische gebieden. Ook in stadsparken
Broedaantal: vrij talrijk
Winteraantal: (vrij) groot

Zwaar vliegende gans met lange dunne nek

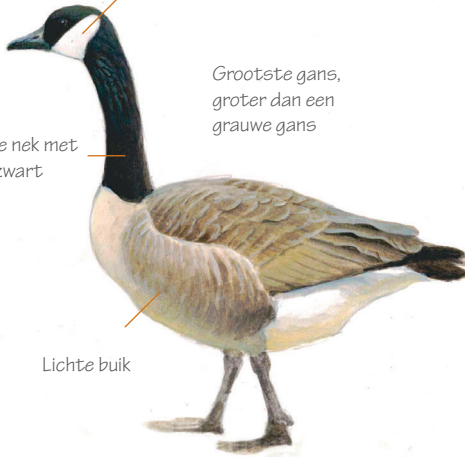

Witte keelvlak

Grootste gans, groter dan een grauwe gans

Lange nek met veel zwart

Lichte buik

Kleine Canadese gans

Jaarvogel
60-70 cm
Weilanden, kwelders en akkers met name in Noord-Holland.
Vermoedelijk een groot deel is gekruist met brandganzen
Broedaantal: schaars
Winteraantal: klein

Kleine zwarte snavel

Korte nek

Lichte nek en buik (bij ondersoort *hutchinsii**), bij *minima* een donkerbruine (niet zwarte!) hals

Kleine compacte gans, zo groot als een brandgans

* hier ondersoort *hutchinsii* afgebeeld

Brandgans

Jaarvogel
58-70 cm
Weilanden, kwelders,
moerassen en akkers
Broedaantal: vrij talrijk
Winteraantal: zeer groot

Rotgans

Wintergast
55-62 cm
Graslanden, kwelders en
schorren langs de kust in de
Delta en de Waddeneilanden
Broedaantal: –
Winteraantal: groot

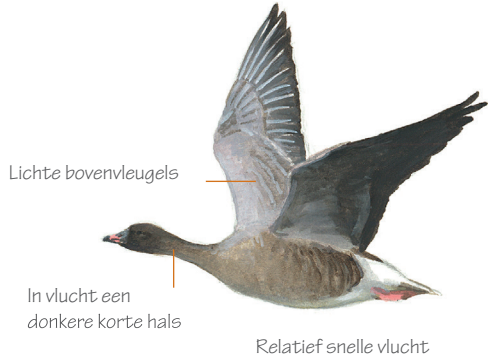
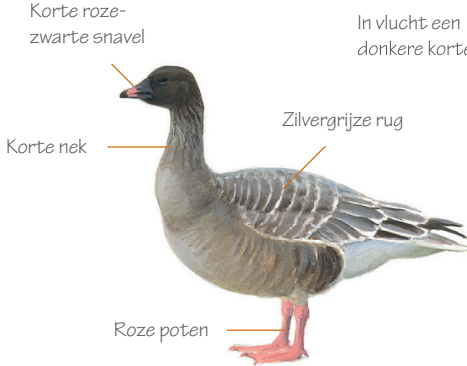

De grote Canadese gans is een toenemende broedvogel in ons land die jaarrond voorkomt. Het is onze grootste gans (groter nog dan de grauwe gans). De kleine Canadese gans komt voor met verschillende ondersoorten. De ondersoort *hutchinsii* (hier afgebeeld) is kleiner en zeer zeldzaam in ons land. De iets vaker voorkomende *minima* is ook een kleine gans (ter grootte van een brandgans), maar heeft een bruine buik. Kruisingen Canadese gans x brandgans kunnen voor verwarring zorgen. Met name in Noord-Holland komt een groeiende populatie voor. De brandgans is een vrij kleine geheel zwart-witte gans. Voorheen wintergast maar sinds een aantal jaar ook broedvogel in toenemende aantallen, vooral langs de kust en op de Waddeneilanden. De rotgans is een sterk kustgebonden wintergast die hier aanwezig is tussen oktober en mei. De grootste aantallen zitten in Zeeland en op de Waddeneilanden, een enkling duikt op in het binnenland.

Ganzen

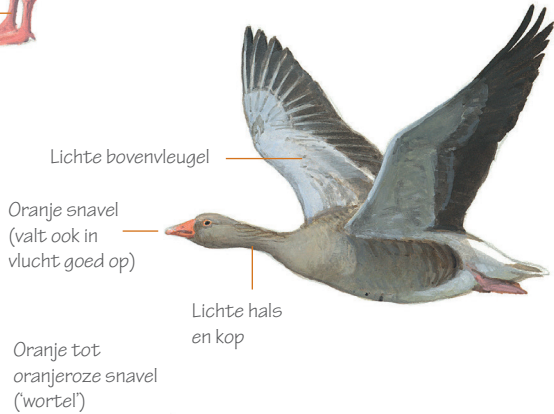
Kleine rietgans

Wintergast
60-75 cm
Weilanden, akkers
Broedaantal: –
Winteraantal: vrij klein

Grauwe gans

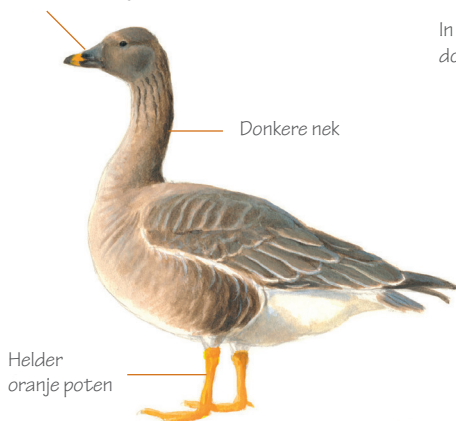
Jaarvogel
75-90 cm
Weilanden, akkers,
moerassen en tegenwoordig
ook in dorpen en steden
Broedaantal: (zeer) talrijk
Winteraantal: zeer groot

Toendrarietgans

Broedvogel en wintergast
66-84 cm
Open gras- en akkerland,
vaak in de buurt van water
Broedaantal: uiterst schaars
Winteraantal: zeer groot

Zwart-oranje snavel
(hoeveelheid oranje varieert)

Groepje toendra-
rietganzen met links
een kleine rietgans

De kleine rietgans is een relatief schaarse wintergast van met name Zuidwest-Friesland. Elders in het land zeldzaam, meestal eenlingen in groepen andere ganzen. Het is een kleine gans (vergelijkbaar in grootte met een kolgans) met roze poten en een roze bandje over de snavel. De toendrarietgans is een algemene wintergast in grote delen van het land. De donkerbruine kop in combinatie met de zwart-oranje snavel is opvallend. Het is een forse gans met een lange, donkere nek. De grauwe gans is de meest algemene gans van ons land en jaarvogel. De oranje snavel en oranje-roze poten in combinatie met het lichtbruine verenkleed zijn belangrijke kenmerken. Luidruchtig bij verstoring.

Ganzen

Dwerggans

Wintergast

56-66 cm

Open grasland, meestal in buurt van water

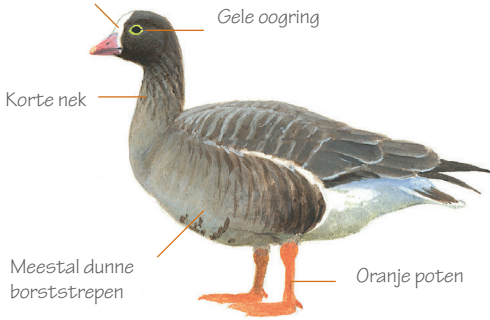
Broedaantal: –

Winteraantal: uiterst klein

Donkere kop en hals

Witte kol loopt tot midden boven het oog

Gele oogring

Korte nek

Meestal dunne borststrepen

Oranje poten

Kol loopt ver door in een punt

Bijna vierkante donkere kop

Kleine snavel

Twee dwergganzen (middenvoor) tussen kolganzen (juvenile kolganzen achter)

Alleen van dichtbij valt gele oogring goed op

Kolgans

Broedvogel en wintergast
65-78 cm
Open grasland en akkers,
meestal in buurt van water.
Ook in gemengde groepen
met andere ganzen
Broedaantal: schaars
Winteraantal: zeer groot

Een lijntje
kolganzen

Roze snavel

Hoeveelheid donkere
buikstreping varieert

Witte kol stopt
voor het oog

Witte kol ontbreekt nog
bij jonge kolganzen

Jonge vogels hebben
geen buikstreping

Juveniel

Donkerbruine
buikstreping

Oranje poten

Soms een heel
dunne gele oogring

Adult

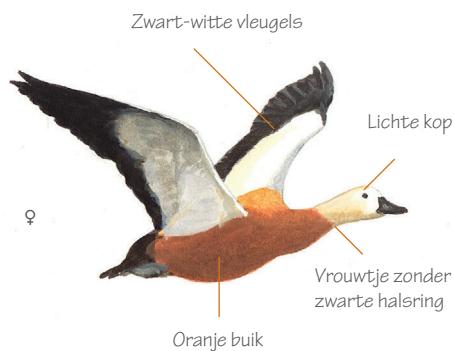
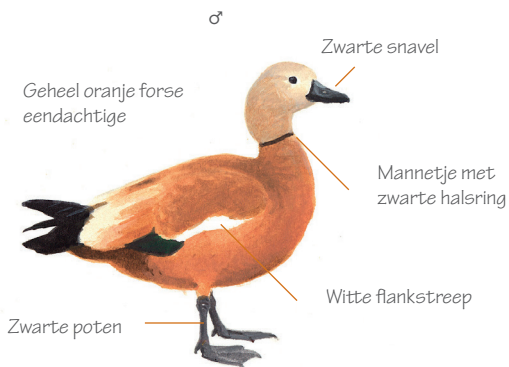
Forse roze snavel

De kolgans is van de ganzen de talrijkste wintergast in ons land. Van de dwerggans komen er slechts enkele tientallen voor in de winter en dan meestal ook nog op vaste plekken (met name in het Oudeland van Strijen in de Hoekse Waard en in de buurt van Petten, Noord-Holland). De kolgans en de dwerggans lijken veel op elkaar. Beide hebben een witte kol, die bij de dwerggans verder doorloopt op het voorhoofd, tot midden boven het oog. Beide soorten hebben op de borst in meer of mindere mate zwarte buikstreping. Bij jonge vogels ontbreken zowel de zwarte strepen op de buik als de witte kol. De kolgans is forser dan de dwerggans, die ook wat gedrongener overkomt. De dwerggans oogt donkerder dan de kolgans met een donkere 'vierkante' kop en donkere, korte hals. De gele oogring ('goudoogje') van de dwerggans is op grote afstand niet eenvoudig waar te nemen. Dan is een telescoop erg handig.

Casarca en nijlgans

Casarca

Jaarvogel
61-67 cm
Open water, meren en plassen
en moerasgebieden
Broedaantal: zeldzaam
Winteraantal: (zeer) klein

Jonge casarca's zijn minder oranje gekleurd dan de ouders

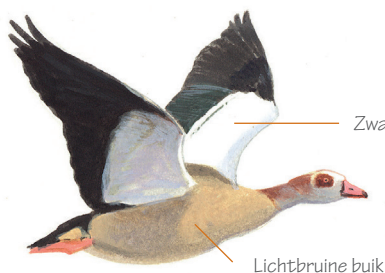
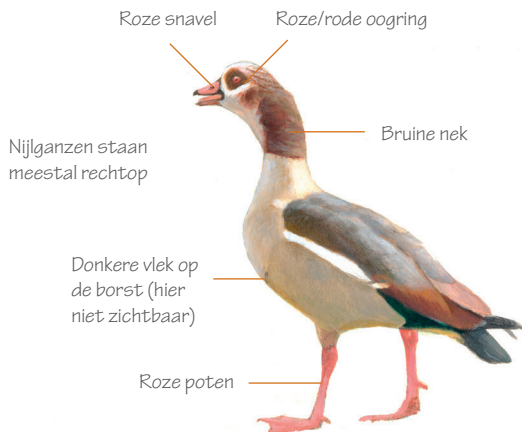

Nijlgans

Jaarvogel

63-73 cm

Dorpen en steden en overall waar water is. Broedt ook in oude nesten van andere soorten en in nestkasten
Broedaantal: vrij talrijk
Winteraantal: vrij groot

Paar met kleine jongen; tegenwoordig een gewoon beeld in stadsparken

Beide soorten zijn zogenaamde exoten, soorten die van nature niet in ons land voorkomen, maar zijn ontsnapt of losgelaten uit gevangenschap. De nijlgans is een zeer algemene watervogel en agressief tegenover soortgenoten in de broedtijd. Vaak luidruchtig. Broedt ook in bomen en kraakt soms nesten van andere soorten (soms zelfs nestkasten van slechtvalken en nesten van buizerds). De casarca is een stuk minder algemeen dan de nijlgans, maar de aantallen nemen langzaam toe. Grotere groepen casarca's ruien op de Randmeren. De casarca is minder vocaal dan de nijlgans en broedt in waterrijke gebieden, in holten, bomen, in of onder gebouwen, soms ver van water. De casarca is meer een (berg)eend, de nijlgans ziet er meer uit als een gans.